

СУЧАСНИЙ СТАН РІЧКИ ЛИБІДЬ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВІДРОДЖЕННЯ В ЛАНДШАФТНІЙ АРХІТЕКТУРІ КИЄВА

Анотація. У статті представлені авторські пропозиції щодо створення екологічного маршруту «Річка Либідь». Наголошено на невід’ємності історії розвитку р. Либідь та м. Києва, проаналізовані трансформації р. Либідь протягом тисячоліття, запропоновані заходи відродження славетної річки.

Ключеві слова: річка Либідь, екологічний маршрут, літописні відомості, гідрографічний режим, відродження Либіді.

Дніпро та тридцять його притоків є водними судинами м. Києва. Найвідомішою з них є річка Либідь – права притока Дніпра. Саме з цією річкою пов’язані історичні події в місті, назва саме цієї річки увіковічила ім’я сестри засновників міста Києва – Кия, Щека та Хорива. Науковці, вивчаючи малі річки, дуже часто звертаються у своїх пошуках саме до неї. Завдяки археологічним розкопкам з’ясовано, що вздовж р. Либідь були поселення трипільської, зарубинецької, черняхівської культур, поселення часів Київської Русі. Річка є свідком найвизначніших історичних подій древнього Києва, вона є символом нашого міста. Між тим, в наш час ця міська принада є практично занедбаною. Це обставина потребує виправлення шляхом відродження екосистеми р. Либідь, тим більше, що архітектурно-ландшафтні особливості Києва надають для цього широкі можливості. На нашу думку, суттєвим внеском у відродження річки Либідь може стати організація екологічного маршруту «Річка Либідь» зі створенням пам’ятних табло історії річки. Маршрут доцільно було б організувати так, як показано на рис. 1:

Рис 1. Карта-схема екологічного маршруту «Річка Либідь»
1 – Початок маршруту: Відрадненський парк; 2 – Зупинка Парк КПІ; 3 – Зупинка Зоопарк;
4 – Зупинка вул. Толстого, 57; 5 – Кінець маршруту: Ботанічний сад ім. Фоміна

Екологічний маршрут «Річка Либідь» передбачає загальну протяжність 8,6 км з 5 зупинками та розрахований на 4 години пішки або 2 години з використанням автотранспорту.

1. Відраденський парк.

На початок річки Либідь саме тут вказує каміння з символічним написом (рис. 2 а). Виток річки Либідь тече в колекторі діаметром 500 мм. У результаті антропогенної діяльності значна частина річки проходить у штучно створеному (бетонному) руслі. Такою є і гирлова ділянка. Ширина річки тут становить 3,5м, глибина близько 0,5м. На сьогодні стан річки критичний – джерела її виток забиті мулом та сміттям, вода втратила здатність до природного оновлення, річка наполовину заросла очеретом. Впродовж останніх років Либідь стрімко міліє. У пробах води, що взяли з річки, були знайдені патогенні стеробактерії, у тому числі сальмонели. Але річка і в цих, найнесприятливіших, умовах продовжує жити, а створений на ній каскад ставків є окрасою Відраденського парку (рис. 2 б).

Колись Либідь вважалася найкрасивішою річкою Києва. Вперше річка згадується у 968 р. У давнину Либідь була багатоводною та судноплавною. По її берегах були розташовувані села й слободи, які були безпосередньо пов'язані з містом і відігравали значну роль в житті Києва. Для древнього Києва річка Либідь була природною перепорою при підступу до міста [9]. Багатоводна Либідь зі своєю заболоченою заплавою являла серйозну перешкоду для ворогів київської землі. За свідомством «Київського літопису» зазначено, що 29 грудня 1136 р. великий київський князь Ярополк Володимирович зустрів на Либіді війська чернігівського князя Всеволода Ольговича, його братів та половців. У ході битви за великокняжий престол «...через ріку Либідь перестрілювалися...». Ця спроба оволодіти Києвом виявилася марною [8].

Рис. 2. Початок Либіді. А – Символічне каміння; Б - Ставки Відраденського парку

2. Парк університету КНУ є наступною зупинкою маршруту. Біля Повітрофлотського шляхопроводу Либідь тече в колекторі. На поверхні нагадують про колишнє русло лише могутні верби перед головним корпусом КНУ. Старовинні корпуси університету, пам'ятники видатним випускникам, відроджена церква Св. Миколая, покровителя студентства та 100-річний парк є

об'єктами огляду на зупинці № 2. Тут все ще зустрічаються двохсотрічні дуби, які раніше вкривали значну частину водозбору р. Либідь (рис. 3).

Рис. 3. На місці втраченого русла р. Либідь у парку КПІ

План м. Києва за 1695 р. полковника Ушакова свідчить, що Либідська частина Києва – це рівнинна місцевість, яка найбільше віддалена від р. Дніпро, і лежить на півдні у підніжжі «узгірь». У р. Либідь на той час впадали 12 притоків, значними з яких були струмки Скоморох, Солом'янський, Клов, Протасів Яр, Паньківський та ще один, безіменний, який починався вздовж дороги на Печерськ та протікав, впадаючи в кінці вулиці Либідської в ріку біля Байкового цвинтаря [6].

У XVIII ст. Київ розбудовувався між двома великими річками – Дніпром та її притокою Либіддю. На карті Києва 1900 р. відмічена Либідська частина, до складу якої входили: університет Св. Володимира, пам'ятник імператору Миколаю I, церква Св. Трійці, церква Маріїнсько-Благовіщенська, Маріїнська община Червоного Хреста, Новозбудований костел, церква Св. Володимира, Бактеріологічний інститут [5].

На планах XVII – XVIII ст. бачимо, що річка в кількох місцях була перегороджена і тому утворювалися невеличкі озера та ставки, на яких стояли водяні млини, що слугували джерелом гідроенергії. У 1820 р. Максим Берлінський в своїх «Коротких описах Києва» зазначав, що «...на Либіді нічого значного не знаходиться, окрім 5-ти ставків, з яких Паньківський, Печерський та Либідський, що нанесені на карту міста на початку XIX ст.» [4].

3. Київський зоопарк. У XIX ст. Київ почав розбудовуватися поза межами Либіді; тоді ж гідрографічний режим цієї річки почав зазнавати суттєвих змін. Створення на початку XX ст. Київського Зоологічного саду напроти парку Політехнічного університету було можливим при наявності в цій місцевості достатньої кількості води. До середини двадцятого століття Шулявською балкою Київського зоопарку протікав струмок Піщаний, що впадав у р. Либідь. Він брав початок на перетині вулиць Дегтярівська та Довженка, протікав по північній межі

Пушкінського парку, далі – через Шулявську балку зоопарку, де нагадував про себе каскадом ставків. На сьогодні струмок не тече на поверхні. Комплекс інженерних заходів з розчищення та благоустрою водойм Шулявської балки (рис. 4) був виконаний групою фахівців ДП «НДПІ містобудування» у 2009 р. Автор даної статті є одним із співавторів робіт «Проект організації території київського зоопарку», «Ставки Шулявської балки».

Рис. 4. Ставки Шулявської балки у Київському зоологічному парку

В давнину в р. Либідь впадали маленькі річки – Хрещатик та Клов. Ліворуч від верхів'я Либіді знаходилась пересихаюча річка Суха Либідь. Основні притоки Либіді – Скоморох, Китаєвський Старик, Буслівка, Відрадний, Шулявка, Кадецький Гай, Паньківський, Клов, Звіринець, Протасів Яр, Мокрий та ін., сьогодні взяті в колектори, деякі мають періодичний стік. Проти Золотих воріт, на Либіді, знаходилась гребля, по якій проходив міст [3]. Басейн Либіді розділений глибокими ярами, які відкривають численні джерельця: Буслівське – на Саперній Слободі, Лукрець – під мальовничою Дівич-Горою, Живець – під горою Бусовиця та ін. З 30-х років і до 70-х років ХХ ст. проводились роботи із закріплення русла Либіді. На деяких ділянках було здійснено бутове кріплення [1]. Будівництво Канівської ГЕС у 70-х роках ХХ ст. призвело до підняття рівня ґрунтової води на 1,5 м в плавнях і надплавневих терасах Либіді та інших річок та струмків.

1. **Вул. Толстого, 57.** Біля Залізничного вокзалу на сьогодні можна побачити р. Либідь на поверхні, де вона «закута» у бетонні береги (рис. 5). Ширина бетонного жолоба становить 3,5 м, глибина – 1 м. Після злив рівень води піднімається більше ніж на 1 м [1]. Це одна з небагатьох ділянок, де можна побачити легендарну річку. Майже вся сучасна Либідь тече під землею. Єдина ділянка Либіді з природним руслом - зупинка перед Столичним шосе. Її довжина – 380 м, ширина русла 9-10 м, максимальна глибина – 0,5 м. Береги річки поросли чагарником і деревами.

Рис. 5. Вулиця Л.Толстого,58. Річка Либідь тече на поверхні у бетонному жолобі

Сьогоднішня Либідь має довжину 17,1 км, площа водозбору дорівнює 66,2 км², середній похил складає 5,83 м/км, висота витоку над рівнем моря – 185 м, гирла – 91,5 м, перепад рівня води між витоком і гирлом дорівнює 93,5 м, лісистість – 13,1%, озерність – 1,81%, розораність – 1,81%. Швидкість течії становить 0,8–1,0 м/с за рахунок значного похилу та порівняно невеликого гідравлічного опору бетонного русла [9]. Характерною особливістю водозбору Либіді є велика частка урбанізованих територій (майже 80,4%), також перетин її великою кількістю мостів і трубопроводів. Деякі трубопроводи тягнуться вздовж берегів [1]. Річка фактично не замерзає через промислові стоки та наявність у воді нафтопродуктів. Багато промислових та транспортних підприємств мають випуски дощової каналізації в головне русло Либіді. Має місце майже повна відсутність геохімічних бар'єрів, що дає можливість безперешкодній фільтрації забруднених поверхневих вод в нижні водяні шари. Ще одним з факторів погіршення гідрогеологічного режиму є баражний ефект (підняття рівня підземних вод на шляху фільтраційного потоку перед перепорою), який обумовлений впливом на ґрунтові води різних підземних споруд, підпірних стін, заглиблених фундаментів, бетонних берегів р. Либідь. Сучасна Либідь не дуже помітна у Києві, але вона залишається важливою складовою міського середовища, зокрема слугує водоприймачем зливових вод.

5. Ботанічний сад ім. Фоміна – кінцева зупинка маршруту. Мальовничий яружно – балочний рельєф, багата дендрологічною колекцією, яка налічує 8 тис. видів рослин (4 тис. з них – тропічні і субтропічні) та наявність поруч станції метрополітену робить ботанічний сад привабливим оазисом в центрі мегаполісу. Коли у травні 1839 р. перший ректор Київського університету ім. Святого Володимира М. О. Максимович разом з архітектором В. І. Беретті й директором ботсаду Р. Е. Траутфеттером обрали для закладення саду горбкуватий пустир за майбутнім червоним корпусом, тут протікала річка Либідь і паслася худоба. Сьогодні в парку про річку нагадують лише фонтани, які тішать відвідувачів в теплий період року [рис. 6].

Рис. 6. Фонтани у Ботанічному саду ім. Фоміна

Підсумовуючи, слід зауважити, що відродження річки Либідь можливе при комплексному вивченні всього водозбірного басейну річки та впровадженні наступних інженерних, архітектурно-ландшафтних та опоряджувальних заходів:

- розчищення, благоустрій та «звільнення» Либіді від бетонної «одежі» там, де це доцільно і можливо (наприклад, на території київських парків та скверів);
- розкриття природного русла річки;
- припинення скидання неочищених промислових стоків в існуючий колектор дощової каналізації;
- будівництво колекторів вздовж усього водозбірного басейну по правому та лівому берегах річки;
- будівництво очисних споруд для очищення поверхневих та ґрунтових вод;
- будівництво берегозахисних споруд;
- повернення р. Либіді на поверхню в парку КПІ. Пагорбкуватий рельєф парку сприятиме мальовничому шляху р. Либідь. Це збагатить ландшафт старовинного парку;
- забезпечення виклинювання підземних вод з притерасних ділянок у заплаву р. Либідь після попереднього очищення в системі очисних споруд;
- посадка зелених насаджень, які будуть виконувати роль біологічного фільтру для затримання техногенних речовин та створять бар'єр проти їх проникнення у глибокі пласти водоносних горизонтів питного призначення.

У 2005 році «Центр містобудування та архітектури» в роботі «Детальний план території в межах вулиць Іллі Еренбурга, Короленківської, Боженка, Байкової та залізничної колії в Голосіївському районі м. Києва» виконав еколого-містобудівну оцінку території по берегах річки Либідь та розробив заходи щодо відновлення річки Либідь. Документацією були передбачені поетапні заходи щодо формування еколого-безпечного міського середовища на вищеназваній ділянці м. Києва. Фінансова підтримка небайдужих допомогла б зробити цей проект реальним.

Легендарна річка Либідь – друга за величиною річка Києва, повинна бути відроджена. Збереження виразного яружно-балкового ландшафту долини річки,

розчищення прибережних територій та звільнення річки від бетонного «панцира» збагатить ландшафтну автентичність Києва. Долина р. Либідь у багатьох місцях збігається з основними напрямками перших залізниць у Києві, які були прокладені вдовж річки. Це є унікальною особливістю м. Києва [7]. Джеркотіння води річки Либідь по пагористому рельєфу додасть природного шарму старовинному мальовничому парку КПІ, буде його водною судиною та домінантою, збагатить та прикрасить ландшафтну архітектуру Києва. Виконання цілої низки необхідних інженерних, архітектурно-ландшафтних та опоряджувальних заходів та за умови наявності фінансування зроблять це цілком можливим.

Література

1. Вишневецький В.І. Малі річки Києва / Вишневецький В.І. — К.: Інтерпрес ЛТД, 2007. — С. 5-6, 14-16.
2. Літопис руський / [Від. ред. Мишанич О.В.]. — К.: Дніпро, 1989. — 591 с.
3. Рубан Л. І. Проблемы градостроительной оценки прибрежных территорий в структуре городов / Л.І. Рубан // Сучасні проблеми архітектури та містобудування — К.: КДТУБА, 1997. — Вип. 2. — С. 82-86.
4. Берлинський М.Ф. Краткое описание Киева / Берлинський М. Ф. — К.: Час, 1991. — 224 с.
5. Логвин Г.Н. Киев / Логвин Г.Н. — М.: Искусство, 1967. — С. 18.
6. План м. Києва 1695 р. полковника І. Ушакова.
7. Клочко В.І. та ін. Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень / Випуск 5. — К.: Фенікс, 2010. — С. 169-170.
8. История Киева / [Кондуфор Ю.Ю. и др.]. — К.: Наукова думка, 1982. — Кн 1. — С. 80.
9. Вишневецький В.І. Малі річки Києва [Інтернетвидання]. КП «Київський міський Будинок Природи», 2009.

Аннотація. В статті представлені авторські пропозиції по створенню екологічного маршрута «Речка Лыбидь». Підкреслена неразрывність історії розвитку Лыбиди і г. Києва, проаналізовані трансформації р. Лыбидь в теченні тисячоліття, пропонуються заходи по відродженню знаменитой річки.

Ключевые слова: речка Лыбидь, екологічний маршрут, літописні згадування, гідрографічний режим, відродження Лыбиди.

Abstract. The article presents an ecological path “Lybid River”. Special accent is made on the imprescriptibly history of the development of both the river and the city of Kiev. Also there is analyzed the Lybid River transformation over a period of thousand years, some measures are suggested for the revival of the famous river.

Key words: Lybid River, ecological path, facts from chronicles, hydrography of the river, revival of the river.